

---

*Дмитро
Шевчук*

НАДЗВИЧАЙНИЙ СТАН І МЕЖІ ПОЛІТИЧНОГО: соціально-філософський аналіз

Замість передмови

Сучасна політична філософія звертає значну увагу на осмислення суті поняття політичного та можливостей «освоєння» політичного світу. Філософи намагаються схопити прояви політичного «на межі» — між політичним і постполітичним, між демократією і тоталітаризмом — і в такий спосіб окреслити рамці політичного як такого. Перешкодою на шляху до розуміння цього може стати нерозрізнення політичних феноменів, що особливим чином виявляється в сучасному політичному світі. При цьому нездатність чітко окреслити, скажімо, форми політичної організації має негативні наслідки для метафізики політичного світу. Адже, як свого часу зазначив К. Шміт, «метафізична картина світу певної доби має ту саму структуру, як і те, що видається очевидним цій добі як форма її політичної організації» [Шмітт, 2000: с. 70]. Для окреслення ситуації нерозрізнення феномену політичного в рамках сучасної політичної філософії використовують поняття «надзвичайний стан». Методологічне значення цього поняття полягає в тому, що саме воно здатне уявити нам політичне та його обриси. Вже згаданий К. Шміт стверджував, що слід розробити такий методологічний підхід до осмислення політичних феноменів, який виходитиме за межі понять, що позначають звичний політичний порядок і водночас

буде спрямований на схоплення граничної, радикально систематичної структури, яку слід спробувати переосмислити в поняттях соціальної структури певної доби [Шмитт, 2000: с. 57—79]. При цьому слід звернути увагу на те, що за допомоги поняття «надзвичайного стану» схоплюються саме межі політичного, оскільки сам феномен, позначуваний цим терміном, являє себе водночас як утвердження політичного і як неможливість такого утвердження.

Поняття політичного

Політичне є поняттям, яке важко піддається однозначному визначенню, а проте його розуміння надзвичайно важливе для філософського осмислення суті політики та онтології політичного світу. Як свого часу ствердив Джованні Сарторі, політичне — це надзвичайно важке для чіткого уявлення поняття, але разом з тим надзвичайно інтрижливие. Здається, ми нездатні дати йому визначення і водночас обвинувачуємо одне одного в надто широкому чи надто вузькому розумінні політичного або ж у «політизації» поняття.

У філософії ХХ сторіччя одну з найбільш значущих концепцій політичного подано у відомій праці Карла Шміта «Поняття політичного». Політичне розуміється як вміння розрізняти друга і ворога, тобто вміння класифікувати суб'єктів за схемою «ми — вони». Німецький мислитель зазначає, що поняття держави передбачає поняття політичного. При цьому рідко зустрічаємо чітке розуміння суті політичного. Досить часто це поняття вживають у негативному значенні, як антитезу в таких парах, як «політика і господарство», «політика і право», «політика і мораль» тощо.

На думку К. Шміта, визначити, чим власне є політичне, можна лише за умови, що ми здатні виявити специфічні політичні категорії. Політичне має свої власні критерії, які починають своєрідно діяти на противагу іншим самостійним предметним царинам людського мислення та дії. Кожна із царин передбачає власне розрізнення: моральне базоване на розрізненні добра і зла, естетичне — красивого і потворного, економічне — рентабельного і нерентабельного. Таким чином, постає закономірне питання: яке власне розрізнення є засадовим для політичного? Німецький філософ вбачає специфічно політичне розрізнення, до якого можна звести політичні дії та мотиви, у дистинкції «друг — ворог». Саме крізь призму цього розрізнення політичне постає як автономна сфера людського буття.

Разом з тим К. Шміт наголошує, що поняття «друг» і «ворог» слід розуміти в їхньому конкретному екзистенційному значенні, а не як метафори чи символи. Маємо справу із духовними протилежностями. Слід також додати, що в розумінні К. Шміта політична протилежність — це протилежність найбільш інтенсивна, найбільш гранична, і будь-яка

конкретна протилежність є політичною протилежністю, якщо вона наближається до дистинкції «друг — ворог».

Поняття політичного, розроблене К. Шмітом, стало засадовим для низки сучасних політичних концепцій, які його розвивають та переосмислюють. Саме від нього належить відштовхуватися в розумінні надзвичайного стану та його актуальних проявів у політичному світі.

Перманентність надзвичайного стану

Надзвичайний стан сьогодні розуміють як перманентний стан і парадигму влади, яка домінує в сучасній політиці, на що вказують такі сучасні мислителі, як В. Беньямін, Г. Маркузе, Дж. Агамбен та ін. Зокрема, В. Беньямін у восьмій тезі своєї праці «Про поняття історії» стверджує закономірність «надзвичайного стану», в якому ми живемо [Беньямін, 2002: с. 43]. В ХХ сторіччі перед лицем загрози атомної катастрофи надзвичайний стан уявився як буття на межі. Г. Маркузе зазначає з цього приводу: «Життя перетворюється на існування, так би мовити, на межі, в стані постійної готовності прийняти виклик. Ми покірно приймаємо необхідність мирного виробництва засобів руйнування, доведеного до досконалості марнотратного споживання, виховання та освіти, націлюваних на захист того, що деформує самих захисників і те, що вони захищають» [Маркузе, 1994: с. X]. У ХХІ сторіччі причину виявлення перманентності надзвичайного стану найчастіше пов'язують з утвердженням біо-політичної парадигми, яка претендує на те, щоби бути засобом впорядкування політичного простору; використанням політичних технологій, що прагнуть втілювати в собі політичну раціональність та визначати критерії ефективності дій у політиці; здійсненням дискурсивізації владних відносин, спрямованої на формування перспективи сприйняття політичних феноменів; поширенням на політичний світ принципів глобальної економіки. Італійський філософ Дж. Агамбен твердить про цілеспрямоване творення надзвичайного стану сучасними державами: «Навмисне витворення ситуації перманентного надзвичайного стану [*stato di emergenza*] (необов'язково задекларованого в технічному розумінні) стало однією з головних практик сучасних держав, зокрема й так званих демократичних держав» [Agamben, 2008: s. 9]. Таким чином, надзвичайний стан порушує питання про те, яким чином виявляється суверенна влада в ситуації, що характеризується відсутністю регулятивів, а також про те, якою є справжня сутність та характер сучасної демократії. Разом з тим перманентна аномальність політичного світу зумовлює необхідність вироблення особливого способу здійснення політики, який у рамках сучасної політичної філософії окреслюється в термінах екстраординарності чи інтенсивності (К. Шміт, Г. Арентт, Ж. Дельоз та ін.).

Перманентність надзвичайного стану виростає зі спотворення плюралізму сучасних суспільств. Г. Маркузе завважує, що плюралістична дійсність перетворюється на ідеологічну та оманливу, що, у свою чергу, посилює її маніпулятивний характер. Звертаючи увагу на протистояння між капіталістичними і соціалістичними державами в середині ХХ сторіччя, Г. Маркузе вказує на те, що в ситуації оманливого плюралізму в систему суспільства впроваджується образ Ворога, який постає могутньою силою всередині системи [Маркузе, 1994: с. 66—67]. В сучасних суспільствах також досить часто витворюють образ Ворога, скажімо, через відсилання до феномену тероризму. Суспільство у такий спосіб перетворюється на суспільство, що захищається, а образ Ворога вбудовується в систему суспільства і починає відігравати роль одного з головних консолідувальних чинників.

Крім того, визначаючи надзвичайний стан як вихід за межі актуального юридичного порядку, в якості причини його наявності в сучасному світі окреслюють певні прояви трансформації права, яке має регулювати відносини в політичному світі. Наприклад, М. Гардт та А. Негрі у відомій праці «Імперія» твердять про перетворення права і набуття ним наднаціонального характеру. Саме це й породжує надзвичайний стан, що становить ядро сучасного порядку, який, проте, згідно з М. Гардтом та А. Негрі, не має нічого спільного із правовими «вивертами» тоталітаризму чи диктатури. Особливістю наявної ситуації надзвичайного стану є те, що влада права продовжує діяти, але саме право набуває процедурного характеру. Такий характер права визначає те, що воно набуває таких ознак, як «охоплення безмежних глобальних просторів, проникнення в глибини біо-політичного світу, протидія непередбачуваній темпоральності» [Хардт, Негри, 2004: с. 38]. Саме наднаціональний характер сучасного юридичного порядку та ознаки права, що функціуює за цих умов, засвідчують використання засобів надзвичайного стану та переформатування меж політичного.

Загалом же окреслення перманентності надзвичайного стану — це своєрідна діагностика кризи, що має місце в сучасному політичному світі, а разом з тим кризи сучасної політичної філософії. А тому визначення суті надзвичайного стану — це не лише феноменологія політичного світу, а й метафілософія політики. Соціально-філософський аналіз цієї проблематики — це передумова для переосмислення філософських категорій, використовуваних для розуміння політики. Так, італійський філософ Дж. Агамбен, який подав одну з найбільш розвинених концепцій надзвичайного стану в рамках сучасної політичної філософії, стверджує, що слід змусити те, що є політичним, вийти з укриття [Agamben, 1998: р. 4—5]. Це зумовить пристосування думки до її практичного втілення, утворюючи, по суті, передумови для витворення нової політичної критики як в епістемологічному, так і в практичному вимірі.

Способи визначення надзвичайного стану

Разом з тим не можна полишити поза увагою значущість надзвичайного стану для політичного світу. Ж.-Ж. Русо свого часу писав: «Навіть Спарта дозволяла своїм законам засинати» [Руссо, 2001: с. 145]. Надзвичайний стан — це феномен політичного світу, який, з одного боку, не піддається чіткому схопленню, оскільки передбачає вихід за межі наявних політичного та юридичного порядків, а з іншого — з необхідністю вбудовується в політичну онтологію як механізм, спрямований на її збереження. Утвердження надзвичайного стану здійснюється через адміністрування ним (при цьому зауважимо, що рішення про надзвичайний стан хоча й має характер адміністративного чи технократичного рішення, наповнене політичним сенсом. Як пише К. Шміт, «... ми пізнали політичне як тотальне і тому ми знаємо також, що рішення про те, чи щось є *неполітичним*, завжди означає *політичне* рішення, незалежно від того, хто його ухвалює і якими обґрунтуваннями воно оснащується» [Шмітт, 2000: с. 12]). Тож, розглядаючи феномен надзвичайного стану, ми приймаємо поняття політичного, яке поєднуємо з існуванням та функціонуванням держави. Політична філософія у такий спосіб намагається з'ясувати, які засоби використовують для утримання держави.

Прагнення до утвердження надзвичайного стану можуть виявляти й альтернативні до чинної влади групи політичного життя, оскільки він може дати можливість підважити легітимність влади. З перспективи останнього твердження, надзвичайний стан — це поле максимального вияву політичного як антагоністичного. Наслідком такого визначення може бути ствердження неможливості суспільства, що характерне передусім для постмарксистів, які, використовуючи постструктуралістську методологію, розуміють соціальне як дискурсивну конструкцію, яка прагне стабільності, але ніколи не може досягти її й подати себе в конституйованих та умоглядних формах суспільства (наприклад, Е. Лакло пише з цього приводу таке: «Соціальне — це не лише нескінченна гра відмінностей, але також спроба обмежити цю гру, приручити нескінченність, утримати її в скінченному порядку. Але цей порядок — або структура — більше не набуває форми засадової сутності соціального; радше це спроба — нетверда і сумнівна за визначенням — охопити “соціальне”, *встановити гегемонію* над ним» [Лакло, 2003: с. 55]). У цьому контексті занепад політичного начала і утвердження постполітичної парадигми, а також діагностика умов надзвичайного стану є спробами знайти альтернативу для розуміння політики, яке зосереджується на принципах консенсусу та деліберації, й тим самим закласти передумови для нового, більш інтенсивного політичного порядку. Надзвичайний стан, таким чином, виявляється як опір чинній владі або ж як застосування такого насилля, яке є опозиційним до примусу

влади. Про таке насилля згадує, зокрема, Вальтер Беньямін у праці «Критика насилля» [Benjamin, 2003: с. 236—252]. Загальне завдання, що його ставить собі мислитель, — обґрунтувати насилля, яке перебуває *понад і поза* правовим порядком. Сутність цього насилля полягає в тому, що воно прагне усунути право, закладаючи підвалини нової історичної доби. Таке насилля має революційний характер, що закладає можливість співвіднесення надзвичайного стану, породженого виходом такого насилля *понад і поза* межі політичного і юридичного порядків, із революцією.

З точки зору політичної антропології, надзвичайний стан можна співвіднести із ситуацією початку політичного порядку. Таким чином, варто звернутися до фундаментальних культурних підвалів політичного світу, а саме міфології творення світу, що закладає боротьбу між хаосом і космосом. У цьому сенсі політичне пов'язане із сакральним, а Суверен — це той, хто уподібнюється богам чи відіграє роль їхнього посередника на землі. Ж. Баландье твердить, що такого кшталту інтерпретації політичного маніфестують владу як силу, яка поєднана з трансцендентними силами, що керують Всесвітом. При цьому в одне ціле пов'язують порядок, встановлений від початку богами, і порядок, підтримуваний фундаторами держави. У такий спосіб уподібнюються ритуал і політична дія: перший з них забезпечує підтримку божественного порядку, друга є засадовою для порядку політичного. Французький антрополог з цього приводу пише: «Сакральне й політичне спільно сприяють підтриманню встановленого ладу; їхні відповідні діалектики подібні до тієї, яка конститує останній, разом вони відображають діалектику, властиву усякій реальній або мислимій системі» [Баландье, 2002: с. 111]. Надзвичайний стан як спосіб подолати ентропію соціально-політичної системи та усунути деструктивні сили постає, таким чином, як «контрольований хаос» чи «позірна рівновага», які мають скласти передумову утвердження світового порядку.

Розвиваючи осмислення надзвичайного стану з точки зору культурної антропології та подання його як способу «космогонічного» подолання хаосу й утвердження порядку, можемо розглядати цей феномен також як засіб повернення до звичного символічного та уявлюваного порядку. В цьому розумінні актуалізується розуміння політичного як уявлюваного та символічного, що його в рамках сучасної політичної філософії можна віднайти у працях К. Касторіадиса, Ч. Тейлора, С. Жижека та ін.

Якщо звернутися до постлаканівської парадигми психоаналізу, надзвичайний стан — це, по суті, зіткнення Реального і Символічного, що втілюється у прагненні повернутися до символічного порядку (наприклад, таку інтерпретацію можемо вивести із розуміння Реального і Символічного в працях С. Жижека [Žižek, 2007]). Реальне завжди випереджає Символічне, воно є підґрунтям для символізації. Але, з іншого боку, це випередження виявляється як рештки, що не підлягають символічному

окресленню, як надмір, що не вписується в рамки символізації, як помилка і порожнина після Символічного. Суверен постає як суперсимволічний елемент структури, який забезпечує обмін у рамках символічного порядку та його стабільність. Вважається, що саме він може протистояти тотальній неможливості символізації за умов надзвичайного стану.

Надзвичайний стан розкривається нам крізь «шпарини» та «щілини» політичного світу також з точки зору феноменології. У рамках феноменологічного осягнення світу на «щілинність» існування та крихкість актуального буття звертає увагу польський філософ Роман Інгарден в першому томі праці «Спір про існування світу». «Щілини» буття розкривають перед нами можливість випадковостей та неочікуваного. Надзвичайний стан спрямований на те, щоб змінити онтологію соціального та політичного. Рішення про надзвичайний стан є екзистенційним рішенням, оскільки спрямоване на визначення нового способу буття людини в політичному світі, яке може втратити свою здатність бути *bios politikos*, перетворившись на інструмент влади. При цьому слід звернути увагу й на те, що дискусії на тему надзвичайного стану в рамках сучасної політичної філософії демонструють розлам між філософською та правничою культурами.

Відновлення порядку політичного світу засобами надзвичайного стану не можна пояснити на підставі законів причинності. К. Шміт цілком слушно зазначає, що надзвичайний стан має для юриспруденції значення, аналогічне до значення чуда для теології [Шмітт, 2000: с. 57]. «Щілинність» буття надзвичайного стану уявнюється прогалинами у праві. В цьому контексті Дж. Агамбен визначає надзвичайний стан як буття, що не піддається називанню та класифікації за допомоги права; це «нічия земля» між публічним правом і політичним фактом, між юридичним порядком і життям як таким. До цього італійський філософ додає таку дефініцію: «Надзвичайний стан не є особливим різновидом права (яким є, наприклад, військове право), але радше окреслює його поріг чи граничне поняття» [Agamben, 2008: s. 12]. Хоча разом з тим Дж. Агамбен звертає увагу на зворотну логіку виявлення надзвичайного стану за сучасних умов. Ідеться про те, що набуття надзвичайним станом перманентного характеру перетворює його на конститутивну парадигму юридичного порядку. Твердження, згідно з яким надзвичайний стан виконує конститутивну функцію стосовно юридичного порядку, висловлював К. Шміт: «Виняток більш цікавий, ніж нормальний випадок. Нормальне не доводить нічого, виняток доводить усе; він не лише підтверджує правило, саме правило існує завдяки винятку. У винятку сила дійсного життя взламує кору застиглої у повторенні механіки» [Шмітт, 2002: с. 28]. Через інтенсивність виявлення як конститутивної сили надзвичайний стан окреслює контури самого себе та нового можливого політичного й юридичного порядку (з цього висновується дефініція надзвичайного стану як «місця, в якому

опозиція між нормою і реалізацією її досягає максимальної інтенсивності. Він є площиною правничого напруження, в якому мінімуму зобов'язання [*rigenza*] відповідає максимум фактичної реалізації і навпаки» [Agamben, 2008: s. 57]).

Осмилюючи співвідношення між надзвичайним станом, політикою і правом, Дж. Агамбен виокремлює два підходи до осмислення цієї проблематики. Згідно з першим, надзвичайний стан слід розглядати у сфері юридичних регуляцій. Проголошується можливість опису надзвичайного стану за допомогою понять конституційного права. Надзвичайність проголошується інтегральною частиною позитивного права, оскільки саме право визначає необхідність його впровадження. Другий підхід визначає надзвичайний стан як те, що принципово не піддається опису в категоріях права, хоча й може мати суттєві наслідки для юридичного порядку.

Проблема легітимності за умов надзвичайного стану

Розуміння надзвичайного стану можна спробувати виразити за допомогою категорії репрезентації політичного. З точки зору актуальності політичного та юридичного порядків репрезентація політичного за умов надзвичайного стану постає як вираження безмежності. Перед силами, що представлені в наявних політичних інституціях, постає проблема неможливості редукції політичного до усталених форм і, відповідно, до обмеженої легальної репрезентації. З іншого боку, за умов надзвичайного стану безмежність репрезентації уявлюється у тому, що все прагне бути представленим у всьому і, таким чином, все прагне бути представленим як політичне. Саме це зумовлює неможливість розрізнення політичного як такого. Така логіка репрезентації політичного за умов надзвичайного стану уявлює напругу між актуальністю (узвичаєнням) і екстраординарністю політичного порядку, або ж між силами, спрямованими на деструкцію політичного світу, і тими, що спрямовані на його збереження.

Відповідно до сказаного вище, слід звернути увагу на те, що надзвичайний стан — це неможливість чіткості формальної легітимності, забезпечуваної легальністю, і, відповідно, покладання на легітимність фактичну. При цьому постає проблема опису легітимності за умов надзвичайного стану, оскільки йому самому властива неокреслена фактичність: «Надзвичайний випадок, випадок, не описаний в чинному праві, — пише Карл Шміт, — може бути у найліпшому разі схарактеризований як випадок граничної необхідності, загрози існуванню держави або щось на цей кшталт, але не може бути описаний за своїм фактичним складом» [Шмітт, 2000: с. 16]. А втім, можна виокремити кілька способів окреслення забезпечення легітимності політичних дій за умов надзвичайного стану.

Легітимність забезпечують безпосередньо дії влади, ефективність використання нею сили. На думку М. Гардта та А. Негрі, це особливо увиразнюється в умовах сучасного панування глобального капіталу, коли влада змушена використовувати реальну силу, не використовуючи при цьому інструменти, що належать владі національних держав. Щодо влади за умов Імперії, тобто за умов сучасного глобального світового порядку, вони зазначають, зокрема, таке: «У процесі свого розгортання імперська машина проявляє цілу низку нових ознак, таких як необмежена сфера дії, їх сингуляризація і символічна локалізація, а також поєднання всіх аспектів біо-політичної структури суспільства з репресивною дією» [Хардт, Негрі, 2004: с. 46]. У такий спосіб, на думку авторів «Імперії», легітимність за умов сучасного надзвичайного стану, породженого глобалізацією, забезпечується самим «втручанням», інтервенцією влади.

Легітимність підкріплюється незносністю актуального та неочікуваністю реального. Політичний світ наповнюється інтенсивністю та динамікою, яка протистоїть динаміці політичних рішень. У цій ситуації лише Суверен може ефективно діяти, оскільки він *a priori* наділений швидкістю політичних дій. Феноменологія Суверена за умов політичного світу постає, по суті, як політична дромологія, якщо скористатися терміном Поля Вірільо [Virilio, 2007]. Підґрунтям же легітимності за умов надзвичайного стану є необхідність його впровадження: «Теорія надзвичайного стану повністю зводна до теорії status necessitatis [стану необхідності. — Д.Ш.], оскільки його існування є відповіддю про легітимність надзвичайного стану» [Agamben, 2008: s. 40]. Стан необхідності тут слід мислити як стан, який не можна впорядкувати за допомоги раніше встановлених норм. Отже, він є станом нелегальним, що несе із собою загрозу тиранії, яка породить повне усунення звичних сталих орієнтирів політичного світу і впровадить в політичний світ новий вимір надзвичайного стану.

Легітимність забезпечується самим моментом «оголошення» надзвичайного стану, тобто рішенням Суверена, спрямованим на визнання аномальності політичного світу й, тим самим, виявлення суверенного прагнення окреслити ситуацію, що виходить за межі конституційованого порядку. В рамках сучасної політичної філософії практично усталеним вважають визначення Суверена як того, хто приймає рішення про надзвичайний стан, яке зустрічаємо в працях К. Шміта. Загальна сутність Суверена полягає в тому, що він стоїть поза нормальним правопорядком. До цього додамо також твердження німецького філософа, що «суверен створює і гарантує ситуацію як ціле в її тотальності. Йому належить монополія на це останнє рішення» [Шмитт, 2000: с. 26]. Рішення Суверена про надзвичайний стан набуває абсолютного характеру. Власне з цього випливає передумова легітимності його дій. Разом з тим вона може доповнюватися харизмою Суверена. Ідеться про один із чистих типів легітимного пану-

вання, що їх виокремлює М. Вебер. Німецький соціолог визначає харизматичне панування як «панування через відданість особі володаря, його... харизмі, насамперед унаслідок її магічних здатностей, об'явлення чи героїзму, сили духу та слова» [Вебер, 1998: с. 165]. Небуденні якості харизматичного володаря постають як таке саме чудо, що дістає прояв у політичному світі, як і надзвичайний стан для легального порядку. Правління харизматичного Суверена є ірраціональним за своєю суттю, що цілком відповідає вимогам ірраціональності виняткового порядку.

* * *

Сучасний надзвичайний стан породжує форму надзвичайної, аномальної соціальності. У рамках сучасної політичної філософії на це звертає увагу Дж. Агамбен, який стверджує, що надзвичайний стан як стан необхідності постає сьогодні неясним і непевним. Сучасність демонструє уявлення конститутивної сили надзвичайного стану і перетворення його самого на право. Наслідком цього є те, що «право зависає і спроваджується до чистого факту» [Agamben, 2008: s. 47], тобто, на думку італійського філософа, ми маємо сьогодні справу з нерозрізненням факту і права, які взаємно переходять одне в одного. Топологічна структура надзвичайного стану виявляється як одночасне *буття-понад-фактичністью* і *буття-у-фактичності*. Дж. Агамбен діагностує рух сучасних демократичних суспільств у бік тоталітаризму. Образом, який він використовує для їх опису, є концтабір. «Народження концтабору» (концепт, що перегукується із фукіанським концептом «народження в'язниці» і має його доповнити) — це подія, яка принципово окреслює політичний простір, *номос* сучасності. Концтабір визначається як структура, в якій надзвичайний стан зобов'язує як нормальний, саме в рамках цієї структури постає гібрид права і факту; він є також абсолютним біо-політичним простором і парадигмою біо-влади, яка прагне управляти людським життям. Політична система в рамках цієї парадигми виявляється як делокалізувальна локалізація: «Концтабір, — пише Дж. Агамбен, — як делокалізувальна локалізація є прихованою матрицею політики, в якій ми й надалі живемо і яку ми повинні навчитися розпізнавати, незважаючи на всі її метаморфози — як в *zones d'attentes* наших аеропортів, так і в деяких периферіях наших міст. Він є четвертим невіддільним елементом, який долучається до давньої трійці “державна — народ (народження) — територія”, разом з тим розбиваючи її» [Agamben, 1998: р. 175—176]. У результаті цього політичний світ виявляється як абсолютна *conditio inhumana*, а людина втрачає свою сутнісну здатність буття як *bios politikos*, що, власне, і становить передумову критики реалізації прав людини, свобод, ідеалів сучасних демократичних суспільств, яка (критика) здійснюється в рамках політичної філософії.

Насамкінець постає питання, чи здатне соціально-філософське маркування ситуації в сучасному політичному світі як надзвичайного стану

пояснити проблеми неможливості схоплення справжньої суті політичного й уявлення через нього специфіки людського буття як *bios politikos*? Чи виявляє критика сучасної демократії, здійснювана через приписування їй ознак тоталітаризму, справжні проблеми, на які наражаються сучасні демократичні суспільства? Такі питання виникають з огляду на те, що проблема закладання парадигми осмислення сучасного політичного світу як перманентного надзвичайного стану полягає в тому, що аномальність тут описується через надання їй рис «нормальності» (повсякденності політичної прагматики). Розв'язати цю проблему можна, усвідомлюючи, що концепт надзвичайного стану слід розглядати як вимогу розрізнення засадничих горизонтів буття людини в політичному світі. Виявлення екстраординарної інтенсивності політичного світу окреслює контури граничності політичного як такого. Така граничність становить сутність політичного, яка виявляється власне через «нормалізацію» (чи нейтралізацію, якщо скористатися термінологією К. Шміта) надзвичайного стану.

ДЖЕРЕЛА

- Баландьє Ж. Політична антропологія. — К.: Альтерпрес, 2002. — 252 с.
- Беньямін В. Про поняття історії // Беньямін В. Вибране. — Львів: Літопис, 2002. — С. 39—52.
- Вебер М. Три чисті типи легітимного панування // Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. — К.: Основи, 1998. — С. 157—172.
- Лакло Э. Невозможность общества // Логос. — № 4—5. — 2003. — С. 54—57.
- Маркузе Г. Одномерный человек. — М.: REFL-book, 1994. — 368 с.
- Руссо Ж.-Ж. Про суспільну угоду, або принципи політичного права. — К: Port-Royal, 2001. — 349 с.
- Хардт М., Негри А. Империя. — М.: Праксис, 2004. — 440 с.
- Шмитт К. Политическая теология: Сборник. — М.: КАНОН-пресс-Ц, 2000. — 336 с.
- Шмитт К. Понятие политического // Вопросы социологии. — 1992. — № 1. — С. 35—67.
- Agamben G. Homo sacer. Sovereign Power and Bare Life. — Stanford: Stanford University Press, 1998. — 199 p.
- Agamben G. Wyjątkowy stan. — Kraków: Korporacja Ha!art, 2008. — 282 s.
- Benjamin W. Critique of Violence // Benjamin W. Selected Writings. — Vol. 1. 1913—1926. — Harvard: Harvard University Press, 2003. — P. 236—252.
- The Agamben Effect / Ed. Alison Ross. — Durham: Duke University Press, 2008. — 212 p.
- Virilio P. Speed and Politics. — New York: Semiotext(e), 2007. — 174 p.
- Žižek S. How to read Lacan. — New York, London: W.W.Norton & Company, 2007. — 132 p.

Дмитро Шевчук — кандидат філософських наук, доцент, докторант Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України. Царина наукових інтересів — сучасна політична філософія, методологія гуманітарного пізнання, герменевтика.
